

УДК 008

Бендюк Наталія,

студентка спеціальності «Культурологія»

Національного університету «Острозька академія»

РОЛЬ ЖІНКИ У ВЕСІЛЬНОМУ ОБРЯДІ ВИПІКАННЯ КОРОВАЮ (НА ОСНОВІ ПОЛЬОВИХ ЗАПИСІВ, ЗРОБЛЕНИХ У СЕЛАХ ЛИСИЧЕ, ДІДОВА ГОРА, МИРУТИН, ГОЛИКИ, ВАРВАРІВКА СЛАВУТСЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті зроблено спробу проаналізувати гендерні особливості коровайного обряду та підкреслити роль жінки у ньому. Прослідковано закономірності взаємозв'язків між випіканням весільного хліба і обрядовою місією заміжніх жінок. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про пріоритетність жінок у коровайному обряді.

Ключові слова: *весілля, коровай, обряд, берегиня, магичні словесні формули.*

In the article have done an attempt to analyze the gender features of the rite of baking the bridal bread and show the special status of a woman in it. There is followed the interactions between the baking the bridal bread and ritualmission of the married women. On the basis of the research was concluded about precedence of the women in the rite of baking the bridal bread.

Keywords: *wedding, bridal bread, goddessBereguinya, magic verbal formulas.*

В українській культурі, а зокрема і в багатьох обрядах, жінка завжди відігравала надзвичайно велику роль. В першу чергу, вона виступала в якості берегині домашнього вогнища, на неї покладалося дуже багато обов'язків. Жінка мала зготувати всім їсти, випрати одяг, доглянути городину, слідкувати за чистотою в будинку, а ще й дітей виховувати. На перший погляд, класичний приклад жінки патріархального суспільства. Але в різних культурах патріархальність проявлялася по-різному. Наша ж культура зумовила дещо нетрадиційний розвиток дій та розподіл ролей. З самого народження дівчинка готувалася до того, що їй доведеться багато

працювати і мало відпочивати. Натомість, крім звичайної рутинної домашньої роботи, дівчина повинна була вишити собі рушники на весілля, нареченому сорочку, наткати полотна для приданого та інше. Таким чином, в ній з народження формувалося майже рівномірно фемінність і маскуліність. Коли ж вона ставала заміжною жінкою, на ній самій тримався весь будинок. Чоловік же весь день знаходився на роботі, а приходив додому аж увечері. Тому жінці часто доводилося виконувати і чоловічу роботу. Можна навести приклад дещо стереотипний, але сільська українська жінка завжди уявлялася сильною (причому, не тільки морально, але й фізично), вольовою і досить часто крикливою. Таким чином вона захищала себе, дітей і свій дім від того, що могло принести якусь загрозу.

В культурі склався такий образ української жінки. Це відбулося в багатьох обрядах, особливо тих, що стосуються виготовлення їжі.

Таїнство випікання весільного хліба – один із найважливіших обрядів. Від особливостей випікання короваю залежить благополуччя майбутньої родини. Ось тоді й кликали старших досвідчених і щасливих в шлюбі жінок. Тут, звісно ж, присутня своя символіка. Традиційне пояснення, чому так робилося, майже не вичерпує суті та значення. Вважається, що якщо зробити все так, як потрібно, шлюб буде щасливим. Але ми впевнені, що це лише відголоски первісних значень.

Хліб завжди мав особливе значення для українців, оскільки саме від нього залежало їхнє життя. Тому він постає жертвою майже на кожному календарно-обрядовому чи родинно-обрядовому святі. Особливого значення хліб набував у весільній обрядовості в якості короваю. Якщо на весіллі не було короваю, шлюб вважався не дійсним. Якщо ж траплялися випадки, що коровай не могли спекти (зазвичай через сирітство чи убогість), того хлопця чи дівчину називали «безкоровайним»[8].

Коровай постає як символ щасливого шлюбу, як жертва богам (з приходом християнства – євхаристичний символ). Відповідно, яку енергетику закласти в коровай, так і буде жити молода сім'я. Величезну роль відіграють різні магичні словесні формули, тобто коровайні пісні, які виконувалися при випіканні короваю. Саме тому дуже важливо було хто буде виготовляти коровай. Це мали бути досвідчені жінки, щасливі в шлюбі, які мають дітей, але ні в якому

разі не розведених, не страждаючих, не вдів тощо. Вважалося, що жінка у хлібі передає енергетику щасливого шлюбу. Насправді ж, хліб надзвичайно вбирає енергію, причому будь-яку. Тому важливо, щоб ця енергія була тільки позитивною, тому що молодятam потім із цим жити все життя.

Зазвичай, традиційні обряди мали найважливіше значення саме для жінок. Найчастіше жінки володіли сакральною інформацією та мовою символів. Вони передавали цей культурний код через розпис писанок, посуду, стін, скринь, вишивку, тканина тощо. Якщо проаналізувати традиційну родинну обрядовість, то саме жінки в ній відіграють провідну роль. Для прикладу візьмемо весілля. Від початку жінки частіше фігурують в обрядах. Під час сватання саме дівчина визначає – бути весіллям чи ні (дасть вона згоду, чи відмову). Під час запрошення гостей молода повинна бути відповідно вдягнута, в супроводі дружок, які виконують ритуальні пісні. Коли ж настає час дівич-вечору, то він теж відбувається набагато ритуалізованіше і театралізованіше, ніж парубоцький вечір. Тут було дуже важливо правильно вдягнути молоду, правильно розплести косу і сплести вінок і з правильних квітів. Не менш важливим було прикрасити весільне гільце.

Наступний же етап – випікання короваю, де, знову ж таки, фігурували жінки. За правилами тут міг бути присутнім тільки один чоловік – весільний староста. Традиційно, будь-які обов'язки з приготування їжі пов'язувалися із жінками. Саме вони найбільше місця проводили біля печі, тому не виникало ніяких запитань, чому саме жінкам надавалась перевага у виготовленні весільного хліба.

На самому весіллі жінки теж виконували більшість обов'язків. Коровайниці продавали гусей, дружки виконували усі весільні пісні. Коли приходив час знімання вельона, тут головними героїнями теж постають наречена і свекруха.

Помітно неозброєним оком, що вся родинна обрядовість просякнута жіночими функціями. І це не тільки тому, що жінка завжди була хранителькою родинного вогнища. Її інтуїтивно-емоційне сприйняття світу зумовлювало більшу схильність до збереження та передачі обрядів. Для прикладу можна навести сучасний стереотип, що чоловіки рідко запам'ятовують пам'ятні дати, романтичні

переживання, відповідні відчуття тощо. Їхнє логічне мислення не сприймає цю інформацію як потрібну і варту запам'ятовування. Тому й ініціатором в проведенні романтичних вечорів, прогулянок тощо також частіше є жінки.

В коровайному обряді, як уже зазначалося вище, головне місце займають теж жінки. Вони приходять зі своїми продуктами, самі заколочують і вимішують тісто, потім же самі садять у піч. Українська жінка завдяки важкій фізичній праці майже завжди мала сильні м'язи, що ще раз підкреслювало її емансипованість. Це підкреслювалося навіть тим, що у жіночій вишитій сорочці на рукавах зображувався чоловічий символ – дубове листя – для додаткової сили. Відповідно, місити тісто їй було не важко. Причому, все мало бути на найвищому рівні, адже яким буде коровай, такою буде і доля молодих у шлюбі. Це підтверджується на прикладі пісні:

*«Місїть, місїть, коровайнички,
Щоб не було затїрочки
Медом поливайте,
Цукром посипайте,
А всередину квіти,
Щоб любилися діти»* [9].

Жінка як мати могла краще зрозуміти, що потрібно дітям, в тому числі, після одруження. Чоловік же відповідав швидше за матеріальне забезпечення, а не духовне взаєморозуміння. Відповідно, зв'язок дитини з матір'ю завжди був особливим і набагато тіснішим. Тому й було дуже доброю прикметою, коли вагітна жінка приходила місити тісто і закладати свою енергетику майбутньої матері, піклування і турботу в обрядовий хліб.

Але не тільки молодим та їхнім батькам було важливо, щоб жінки, щасливі у шлюбі, брали участь у коровайному обряді. Вважалося честю, коли тебе запрошували на місіння короваю, таким чином виявлялася особлива повага. Більше того, коровайниці самі чекали, коли до них прийдуть просити на коровай:

*«А я вдома сиділа,
Та й в віконце гляділа,
Чи не прийдуть просити
Коровай замісити...»* [10].

Не випадковою була і присутність єдиного чоловіка при випіканні короваю. Це був весільний староста (зазвичай дядько чи одружений брат). Його функції полягали в тому, щоб вимести піч, наносити дров і води. Словом, він прислуговував коровайницям. Його присутність пов'язана з тим, що староста вважався головним представником свого роду [4, с. 26]. Присутність чоловіка серед коровайниць могла символізувати чоловіче начало, символічну участь в зачатті нового життя. Та все ж, це незмінювало того, що кількість жінок в цьому обряді домінуюча.

Варто звернути увагу і на той факт, що кульмінаційний момент у виготовленні короваю доручається не старості, а жінці, причому гарній і молодій. Таким чином вона ніби закріплювала красу, силу та жіночу енергію в короваю. Ілюструємо це на прикладі пісні з села Дідова Гора Славутського району:

*«А горбата місила,
А кривая місила,
А молодая, ще й хорошая
У піч усадила»* [9].

Місцевою особливістю є те, що в Славутському районі відбувається ще й відповідні гуляння тоді, коли коровай знаходиться в печі. До приміщення, де випікається коровай, приходять практично всі люди, які мали бути наступного дня на весіллі. Тоді відбувалося частування, танці й співи, причому прислуговувала їм найчастіше наречена [10].

Можливо, це є відгомін архаїчних часів, коли після посадки короваю в піч відбувалися своєрідні оргії між присутніми чоловіками та жінками. Таким чином коровай вбирав у себе творчу енергію, був символом кохання майбутнього подружжя та народження дітей.

По суті, обряд – це модель ідеального устрою та суспільних відносин. Якщо в житті не завжди виходило так, як планувалося, то в обряді все обов'язково повинне було йти по відповідному сценарію. І тому обряди якнайкраще бережуть традиційну форму життєдіяльності суспільства у відповідному часі. Оскільки коровайний обряд є досить обмежений в просторовому плані (не можна було, щоб відкривалися двері, коли піч не закрита, тобто незахищена),

то господинею тут виявлялася саме жінка, а точніше мати. І саме вона вказувала що і як потрібно робити. Вона постає в образі березини, яка намагається своїй дитині забезпечити щасливе майбутнє. І навіть якщо весільний староста був присутній на коровайному обряді, він усе ж виконував те, що йому казали коровайниці або мати, тобто прислуговував їм. Тут навіть у певній мірі вивищується жіноча сила над чоловічою.

Використана література:

1. Артюх Л. Весільне печиво українців та росіян // НТЕ. – 1979. – №5. – 80 с.
2. Кись Оксана. Архаїчні та християнські чинники формування образу жінки в народному світогляді // Народознавчі Зошити. 2003. – № 1-2. – С.147-151
3. Кись Оксана. Гендерные особенности брачного выбора в украинском селе XIX – начала XX ст. // Женщины в истории: возможность быть увиденными. Вып. 2 / Под.ред. Чикаловой И.Р. Минск: БГПУ, 2002. – С. 89-110.
4. Охримович Вл. Значение малорусских свадебных обрядовъ и песеня въ исторіи эволюціи семьи // Этнографическое обозрение. – Кн. XV.–1893. – С. 1–54.
5. Сумцов М. Хлеб в обрядах и песнях. – М.: Лагода-100, 2007. – 111 с.
6. Босик З. Релікти архаїчних вірувань українського весілля [Електронний ресурс]//Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vdakk/2012_3/16.pdf
7. Войтюк Л. Коровайний обряд на Поліссі [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2004/N3/Art16.htm>
8. Хасанова Олена Іллівна. Весільний коровайний обряд в українських та російських селах Харківщини (кінець 18 – початку 20 ст.) [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2003/article.html?n=482>
9. Записано Бендюк Наталією 28 травня 2012 року від Бончук Галини Захарівни, жительки с. Дідова Гора Славутського району Хмельницької області, 1932 року народження, пенсіонерка.
10. Записано Бендюк Наталією 3 лютого 2013 року від Лелях Любові Тимофіївни, жительки с. Лисиче Славутського району Хмельницької області, 1944 року народження, пенсіонерка.